

تحلیل محتوای میزان ارتباط بین تصاویر و متن نوشتاری کتاب فارسی پایه پنجم ابتدایی

هانیبه میرعرب^۱، رضا شیرازی^۲، زهرا تخم افشان^۳، صفورا سادات میرفندرسکی^۴

^۱ دانشجوی کارشناسی ناپیوسته آموزش ابتدایی (نویسنده مسئول) (دانشگاه آزاد اسلامی واحد علی آباد کتول)

^۲ کارشناسی ارشد برنامه ریزی درسی

^۳ دانشجوی کارشناسی ناپیوسته آموزش ابتدایی (دانشگاه آزاد اسلامی واحد علی آباد کتول)

^۴ دانشجوی کارشناسی ناپیوسته آموزش ابتدایی (دانشگاه آزاد اسلامی واحد علی آباد کتول)

چکیده

مقدمه: پژوهش حاضر به تحلیل محتوای ارتباط بین تصاویر و متن کتاب درسی فارسی پنجم ابتدایی در ایران پرداخته شده. روش: روش پژوهش توصیفی از نوع تحلیل محتوا می باشد. جامعه آماری این پژوهش شامل تصاویر کتاب فارسی پایه پنجم ابتدایی در سال تحصیلی ۱۴۰۱* می باشد. حجم نمونه نیز با حجم جامعه انتخاب گردید. یافته ها: در بررسی تصاویر کتاب فارسی پایه پنجم ابتدایی ملاحظه می شود که از مجموع ۴۹ تصویر که کل کتاب را شامل می شود ۴۵ تصویر نسبت به متن هماهنگی دارد و ۴ تصویر با متن نوشتاری هماهنگی چندانی ندارد. نتیجه گیری: باتوجه به یافته های بدست آمده می توان بیان کرد که میزان ارتباط تصاویر با متن نسبت به کل تصاویر زیاد است و در حدود ۹۱/۸۳ درصد از کل کتاب هماهنگ با متن هستند و معلمان کوشا می بایست سعی در شناسایی تصاویر ناهماهنگ داشته و پیام اصلی آن را برای دانش آموز مشخص کنند.

واژه های کلیدی: تحلیل محتوای کتاب درسی، ارتباطی، متن نوشتاری، تصاویر

مقدمه

نظام آموزشی عبارت است از مجموعه ای که از عواملی نظیر برنامه درسی معلم و فراگیر تجهیزات مواد آموزشی و... است که در امر انتقال دانش مشارکت دارند.

نظام آموزشی شبکه وسیعی از نهاد ها و برنامه هایی است که انواع گوناگون آموزش در سطوح متفاوت تحصیلی را برای مخاطبان آموزش می دهد. انواع آموزش به تفصیل عبارتند از: آموزش همگانی. آموزش عمومی. آموزش اجباری. آموزش رایگان. آموزش فنی. آموزش حرفه ای. آموزش رسمی و غیر رسمی یا نیمه رسمی و... است.

سطوح آموزشی عبارتند از: آموزش پیش دبستانی. دبستانی. راهنمایی. آموزش دبیرستانی. آموزش و تربیت معلم و آموزش عالی. تکمیلی و تخصصی. (باقری. بابک، ۱۳۹۱)

امروزه نظام آموزشی به عنوان یک ابزار مهم و اساسی در رشد و توسعه همه جانبه کشور شناخته می شود. بنابراین رشد تحول اصلاح و بهبود کمی و کیفی آن از جمله مباحث بسیار مهم کشور است. نظام آموزشی فعلی کشور یک نظام متمرکز و برنامه درسی آن منحصر به کتاب درسی است که در کل کشور استفاده می شود. (بهرینی و همکاران، ۱۳۹۳)

(یونسکو ۲۰۰۵) تعریف کتاب درسی می نویسد: کتاب درسی وسیله اصلی یادگیری است که برای دستیابی به مجموعه خاص از نتایج آموزشی طراحی شده از متن تصویر یا متن تشکیل شده است و به طور سنتی مجموعه چاپی مجلدی است که آسان نوای فعالیت های یادگیری را هدایت و راهنمایی می کند. (جعفری هرندی، ۱۳۹۱)

اهمیت کتاب درسی

از دیدگاهی نظامند هر نظام آموزشی دارای چهار عنصر درونداد فرآیند برونداد و بازخورد است. بر همین اساس اهمیت کتاب درسی از جنبه های درونداد فرآیند و برونداد مورد توجه متخصصان است. برای مثال کتاب های درسی به عنوان رسانه های آموزشی یکی از مهم ترین دروندادهای نظام آموزشی به حساب می آیند. از طرف دیگر فرآیند در هر نظام آموزشی از تعامل بین روند ها به وجود می آیند و کتاب درسی در تعامل با دروندادهای دیگر نقش مهمی در فرآیند یاددهی و یادگیری ایفا می کند. (نوریان - بهرامیان، ۱۳۹۳)

به عبارت دیگر معلمان از کتاب درسی به عنوان منبع اصلی محتوا برنامه درسی و ابزار اصلی تدریس در تعیین و جهت دهی فعالیت های یادگیری دانش آموزان استفاده می کنند. نکته دیگر که باید در کتابهای درسی قرار گیرد هماهنگی بین متن و تدریس است. با توجه به این که درصدی از معلمین کشور به عنوان آموزگار پایه پنجم در حال خدمت هستند و در روند تدریس کتاب فارسی پنجم بعضی از تصاویر را ناهماهنگ با متن می باشد با این وصف نگارندگان در این پژوهش به دنبال پاسخ به این سوال هستند که محتوای کتاب فارسی پایه پنجم تا چه میزان به ارتباط بین تصاویر و متن پایبند بوده است ؟

اهمیت تحلیل محتوا کتاب درسی

نظام آموزشی فعلی کشور یک نظام متمرکز و برنامه درسی آن منحصر به کتاب درسی است که در کل کشور استفاده می شود.

این در حالی است که با توجه به وسعت تنوع و تعداد اقوام و مشکلات ناشی از آن رشد سریع علوم و فناوری تغییر سریع در هنجارها و ارزش‌های اجتماعی ضرورت دارد که کتاب‌های درسی با دقت کافی و در حد امکان عاری از هر عیب و نقص مطابق با اهداف تعیین شده و اصول علمی تالیف شوند. (چوبینه - دکتر مهدی)

نقش تصاویر در کتابهای درسی

در دو دهه اخیر تصاویر مورد استفاده در کتب درسی پایه رو به افزایش گذاشته و آموزگاران نیز بویژه در مقطع دبستان و راهنمایی تمایل به استفاده از آنها دارند.

تصاویر و ایجاد انگیزه

تصاویر زیبا و جذاب باعث ایجاد انگیزه در کودکان به کتاب خوانی می‌شوند زیرا این تصاویر توجه کودک را به خود جلب می‌کند. مثلاً وقتی کودکان قصه‌ای می‌شنوند با نگاه به تصاویر لذت بیشتری از آن می‌برند. اما این روش برای یادگیری موثر و عمیق در مطالعات کارایی زیادی ندارند.

تصاویر و کاهش دقت

تصاویر بر سرعت خواندن می‌افزاید اما دقت را کاهش میدهد زیرا ممکن است دانش‌آموز نکته‌ای را که خودش خوانده متوجه شود اما با تصویری که می‌بیند مطابقت نداشته باشد و حتی تضاد ایجاد کند. (مترجم: مریم سحر کمالی)

تصاویر برحسب کارکرد هایشان به دو نوع کلی تقسیم می‌شوند: تصاویر تزئینی و تصاویر آموزشی

تصاویر تزئینی تصویری است که صرفاً برای جلب توجه فراگیران استفاده می‌شوند و هیچ ارتباطی به مفاهیم متن ندارد. در عوض تصاویر آموزشی به دلیل اینکه اطلاعات مربوط به متن را در اختیار خواننده قرار می‌دهند به طور مستقیم یادگیری را تسریع و تقویت می‌کنند.

تصاویر کتاب‌های درسی قدرتمند تر از هر رسانه دیداری و شنیداری

کتاب‌های درسی جزء فراگیرترین کتاب‌ها محسوب می‌شوند. در حالی که هیچ‌یک از رسانه‌های دیداری و شنیداری نمی‌توانند در یک بازه زمانی مشخص طیف گسترده‌ای از جامعه را مورد خطاب قرار دهند. از این رو تصویرگری کتاب‌های درسی از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است.

اگر از ما بخواهند نام چند درس از سال‌های اول مدرسه مان را نام ببریم بی‌گمان در ابتدا به یاد تصویرهای رنگارنگ آنها می‌افتیم این یعنی (قدرت تصویر) (بیات)

روش پژوهش

روش تحقیق این پژوهش، تحلیل محتوای ارتباطی می‌باشد.

تحلیل محتوای ارتباطی یکی از روش‌های پژوهش است که میتوان با استفاده از آن به بررسی چگونگی ارتباط تصاویر با متن نوشتاری، اهداف و تصاویر کتاب درسی است.

واحد ثبت در این تحقیق، تصویر است. واحد ثبت به بخش معنی دار از محتوا اطلاق می شود که برای انجام تحلیل کتاب درسی، از محتوای انتخاب شده و در طبقه مربوط قرار داده می شود و سپس مورد شمارش قرار میگیرد (نوریان ۱۳۹۳) بنابراین تصاویر هماهنگ و ناهماهنگ با متن مورد شمارش قرار می گیرد. روش شمارش در این تحقیق تعداد پاراگراف های مرتبط با تصویر است.

جامعه آماری تحقیق

جامعه و نمونه آماری این پژوهش، کتاب فارسی پایه پنجم ابتدایی در سال تحصیلی ۱۴۰۱-۱۴۰۲ است. به این ترتیب کل کتاب فارسی پایه پنجم ابتدایی به لحاظ میزان ارتباط بین تصاویر و متن آن مورد بررسی قرار می گیرد.

یافته های پژوهش

با توجه به بررسی های صورت گرفته درباره ارتباط و هماهنگی بین تصاویر موجود در هر صفحه و متن همان صفحه در کتاب فارسی پنجم ابتدایی آمار و اطلاعات به دست آمده که در قالب جدول زیر ارائه شده است.

جدول ۱: درصد بندی هر درس براساس میزان هماهنگی یا عدم هماهنگی

متن نوشتاری براساس پاراگراف		تصویر	درس
هماهنگی ندارد	هماهنگی دارد	کد ۱	درس ۱
-	6		
-	5	کد ۲	
-	7	کد ۳	
-	8	کد ۴	
-	100%	درصد	
-	4	کد ۵	
-	9	کد ۶	
-	2	کد ۷	
-	100%	درصد	
-	7	کد ۸	درس ۳
7	-	کد ۹	
50%	50%	درصد	
-	6	کد ۱۰	درس ۴
-	100%	درصد	
-	3	کد ۱۱	درس ۵

-	3	کد ۱۲	
-	8	کد ۱۳	
-	3	کد ۱۴	
	% 100	درصد	
-	4	کد ۱۵	درس ۶
-	6	کد ۱۶	
-	% 100	درصد	
-	آزاد		درس ۷
-	3	کد ۱۷	درس ۸
-	2	کد ۱۸	
-	5	کد ۱۹	
-	3	کد ۲۰	
-	% 100	درصد	
-	3	کد ۲۱	درس ۹
-	5	کد ۲۲	
-	% 100	درصد	
-	7	کد ۲۳	درس ۱۰
-	1	کد ۲۴	
-	% 100	درصد	
-	5	کد ۲۵	درس ۱۱
*	-	کد ۲۶	
% 50	% 50	درصد	
-	2	کد ۲۷	درس ۱۲
-	3	کد ۲۸	
-	3	کد ۲۹	
-	% 100	درصد	
-	1	کد ۳۰	درس ۱۳
-	1	کد ۳۱	
-	1	کد ۳۲	
-	1	کد ۳۳	
-	6	کد ۳۴	

-	100%	درصد	درس ۱۴
-	3	کد ۳۵	
-	100%	درصد	
-	2	کد ۳۶	درس ۱۵
-	3	کد ۳۷	
-	3	کد ۳۸	
*		کد ۳۹	
-	2	کد ۴۰	
-	3	کد ۴۱	
5/16%	5/83%	درصد	
-	4	کد ۴۲	درس ۱۶
*		کد ۴۳	
-	4	کد ۴۴	
5/33%	5/66%	درصد	
-	3	کد ۴۵	درس ۱۷
-	4	کد ۴۶	
-	3	کد ۴۷	
-	1	کد ۴۸	
-	2	کد ۴۹	
-	100%	درصد	

جدول ۲: درصد تصویر با متن نوشتاری براساس پاراگراف

هماهنگی ندارد	هماهنگی دارد	درس
-	100%	درس ۱
-	100%	درس ۲
50%	50%	درس ۳
-	100%	درس ۴
-	100%	درس ۵
-	100%	درس ۶
-	آزاد	درس ۷
-	100%	درس ۸

-	100%	درس ۹
-	100%	درس ۱۰
50%	50%	درس ۱۱
-	100%	درس ۱۲
-	100%	درس ۱۳
-	100%	درس ۱۴
5/16%	5/83%	درس ۱۵
5/33%	5/66%	درس ۱۶
-	100%	درس ۱۷
37/5	90/62	کل

در کتاب فارسی پنجم ابتدایی ۶ فصل با ۱۴۱ صفحه آموزش وجود دارد و در مجموع کل کتاب ۴۹ تصویر که مرتبط با متن اصلی کتاب است بررسی هایی انجام شده و با توجه به جدول در درس های ۳ (کد تصویر ۹)، درس ۱۱ (کد تصویر ۲۶)، درس ۱۵ (کد تصویر ۳۹)، درس ۱۶ (کد تصویر ۴۳) تصاویری وجود دارند که هماهنگی و ارتباط قابل قبولی با متن کتاب درسی ندارند.

اما جهت بررسی این مورد با درصد، با در نظر گرفتن هر مقدار تصویر موجود در صفحه به عنوان یک مورد درس ۱۴ که فقط یک تصویر دارد با درصد ۱۰۰، در رتبه اول این طبقه بندی قرار داشته. بعد از آن درس های ۶-۹-۱۰ که هر کدام ۲ تصویر کلی دارند با درصد ۱۰۰ در رتبه دوم این طبقه بندی قرار می گیرند. همچنین از نظر میزان ناهماهنگی تصاویر با متن می توان گفت درس ۱۵ با تعداد ۶ تصویر در مجموع ۱۶/۵ درصد ناهماهنگی داشته و بعد از آن درس ۱۶ با ۳۳/۵ درصد ناهماهنگی، در رتبه بعدی قرار دارد.

بحث و نتیجه گیری

از آنجا که تصاویر از جمله پرکاربردترین رسانه های آموزشی هستند و نیز برخی معتقدند بهتر است عکس های بیشتر و قابل توجه تری برای کتاب فارسی به کار گرفته شود، زیرا عکس سندیت بیشتری دارد و فاصله ای با واقعیت موجود ندارد. پس پذیرش آن از طرف دانش آموز آسان تر است. در این تحقیق نیز مشخص شد که در حدود ۹۱/۸ درصد از تصاویر کتاب با متن هماهنگ بوده ۸/۱ درصد از تصویر کتاب به صورت ناهماهنگ با متن نوشتاری آورده شده بنابراین معلم باید هنگام تدریس، پیام اصلی تصاویر مذکور برای دانش آموز تعیین کند.

مؤلف کتاب

در کل نتایج پژوهش نشان دهنده آن است که اثر تصاویر واحد های تحلیل کتاب فارسی پایه پنجم از نظر پژوهش محوری، درگیری یادگیرنده، فعال کردن دانش آموز شرایط مطلوبی دارد. و از مولفان و برنامه ریزان درسی نیز انتظار می رود توجه بیشتری نسبت به تصاویر کتاب داشته و تصاویر گویاتر با رنگ بندی های جذاب تری را در کتاب طرح ریزی کنند. در پایان کار ذکر این نکته الزامی است که انشاله این گونه تحقیقات و بررسی ها بتواند، برنامه ریزان را در جهت بهبود هر چه بیشتر کارایی کتب درسی سوق دهند

منابع و ماخذ

۱. باقری، بابک (۱۳۹۱) بررسی کارایی درونی دانش آموز، پایان نامه کارشناسی ارشد، برنامه ریزی آموزشی، دانشگاه آزاد دزفول
۲. بحرینی بروجنی، مجید و همکاران (۱۳۹۳) بررسی میزان رعایت اصول علمی تدوین محتوا در درس تفکر و پژوهش پایه پنجم، سال نهم، شماره ۲
۳. چوبینه، دکتر مهدی، تحلیل محتوای آموزشی کتاب های درسی
۴. جعفری هرندی، رضا (۱۳۹۱) تحلیل محتوای کتاب های درسی دوره ابتدایی به لحاظ میزان توجه به مباحث مهدودیت، مشرق موعود، شماره ۲۰، ۱۲۲-۱۰۷
۵. بیات، ۲۹ آبان ۱۳۸۸
۶. نوریان، محمد (۱۳۹۳) راهنمای عملی تحلیل محتوای کمی و کیفی کتاب های درسی دوره ابتدایی چاپ دوم، تهران، نشر شورا
۷. کمالی، سحر، ۴ مهر ۱۳۸۴ ساعت ۱۰:۱۷: jame.jam.online.ir